

A NEMZETI KULTÚRA ÉS A NEMZETI KULTURÁLIS TARTALOM JOGI DEFINIÁLÁSA – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZERZŐI JOGI ÉS EGYÉB KULTURÁLIS SZABÁLYOZÁSI KAPCSOLÓDÁSI PONTOKRA – I. RÉSZ¹

BEVEZETÉS

A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete (MMKI) megbízásából folytatott egyéves kutatásban a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület (MSZJF) szakértői arra vállalkoztak, hogy kísérletet tegyenek a nemzeti kultúra, illetve nemzeti kulturális tartalom fogalmának szabatos, a jogalkotó által is felhasználható és a nemzetközi jogi kötelezettségekkel is összhangban lévő meghatározására, majd ennek birtokában megvizsgálják a nemzeti kulturális tartalom védelmének már létező vagy esetleg még kihasználatlan lehetőségeit.

A kutatás félidejében megrendezett műhelybeszélgetés megerősítette és visszaigazolta, hogy a kultúra egészének vagy egyes részterületeinek szabályozására csak ott és annyiban van szükség, ahol ez a művészeti alkotás szabadságának feltételeit, eszközeit, a kultúrához való hozzáférés lehetőségeit, a kulturális javak (örökség) védelmét és az állam vagy az önkormányzatok által fenntartott intézmények feladatait rendezi és/vagy biztosítja. A *kulturális tartalom mindig egyben kulturális érték is*, amelynek a definiálására – akár általános érvennyel, akár adott részterületenként – vállalkozhat a jogalkotó, de *a minőségi* (pl. esztetikai, művészetkritikai) *értékelés nem a szabályozó feladata*.

Mindezek egyúttal meghatározták a további kutatás irányait, illetve a tanulmány szerkezetét, felépítését is.

- a) A nemzeti kultúra védelmét alapvetően a kultúrák sokszínűsége, egymás mellett élése, illetve versengése kontextusában értelmeztük. Ehhez mindenekelőtt a szerzők *megkíséreltek* az általánosan használt kultúrafogalmakból *egy praktikus, jól használható változathoz eljutni a nemzeti kultúra és a nemzeti kulturális tartalom definiálásában*.
- b) Szerzői jogi megközelítéssel dolgozva először azt vizsgálták és kutatták, hogy mennyiben lehet maga a szerzői jog a kultúrák egymás mellett élésének, illetve versengésének a terepe. Egyértelműen megállapíthatónak tűnik, hogy *a nemzeti kultúrák versengésének kérdését a legtöbb országhoz hasonlóan Magyarország sem a szerzői jog eszközeivel kíván-*

¹ A tanulmányt a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete (MMKI) megbízásából a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület (MSZJF) szerzői kollektívája (Grad-Gyenge Anikó, Kiss Zoltán Károly, Legeza Dénes, Pontos Patrik, Tomori Pál) készítette. A tanulmányban megjelenő vélemény nem tekinthető sem az MMKI, sem az MSZJF hivatalos álláspontjának, továbbá nem képezi semmilyen állami döntéshozatal megalapozását.

- ja megoldani*, azt inkább a kultúrák (békés) egymás mellett élésének biztosítására tudja használni. Ez következik abból, hogy a *Magyarország által is aláírt sokoldalú szerzői és szomszédos jogi nemzetközi egyezmények a nemzeti elbánás elvét alkalmazzák*. Az Európai Unión belül a diszkrimináció általános tilalma is ugyanerre az eredményre vezet.
- c) Ezt követően azt vizsgálták, hogy amennyiben Magyarország a kulturális kérdésekben meglévő – elvileg teljes körű – tagállami szuverenitására hivatkozva változtatni kívánna ezen a megközelítésen, arra milyen mozgástere lehet. Itt arra a következtetésre jutottak, hogy a *szerzői jog területén már annyira erősek az uniós hatáskörök, hogy egy versengő szemléletű nemzeti kulturális megközelítésnek itt akkor sem lenne elegendő tere, ha egy adott tagállam egyébként emellett döntene*.
- d) A következő kutatási irány az volt, hogy direkt állami támogatások révén mennyiben lehet a nemzeti kultúrát e versengésben előnyben részesíteni. Azt találták, hogy a *kulturális intézményrendszer fenntartásában kevés a korlátozás, de a vállalkozásokat is érintő támogatási rendszer esetén* (tipikusan ilyen pl. a filmelőállítóknak és az előadó-művészeti szervezeteknek biztosított társaságiadó-kedvezmény) már *figyelemmel kell lenni az uniós szabályokra*.
- e) Végül pedig azt tekintették át, hogy milyen *további szakpolitikák* (filmtámogatási rendszer, kvótaszabályozás stb.) révén lehet részint az uniós szabályokhoz igazodva, részint a tagállami kulturális szuverenitás elvét alkalmazva *legitim versenyelőnyhöz juttatni a magyar kultúrát*.

I. A NEMZETI KULTÚRA ÉS KULTURÁLIS TARTALOM DEFINIÁLÁSA

A nemzeti kultúra fogalmának meghatározását célszerűnek mutatkozik az alapoktól indulva, a *nemzet*, valamint a *kultúra* önálló fogalmának definiálásával kezdeni, figyelemmel kell lennünk azonban arra, hogy egyrészt e fogalmak pontos és általánosan elfogadható megálapítása csaknem lehetetlen vállalkozás, talán mert bennük élünk, részei vagyunk a megragadni kívánt nemzetnek és kultúrának, másrészt jelen tanulmány tárgya is egy szűkebb, a jogi fogalomrendszerbe illeszkedő megközelítést követel meg, így a téma mélyebb szociológiai vagy épp kulturális antropológiai vetületét illetően a megközelítésünk vázlatos, szinte csak címszavakra szorítkozik, s válogatásunk ezen belül is bevallottan önkényes. Fennáll ilyenkor az a veszély is, hogy a nemzetet, a kultúrát, vagy – a nemzet fogalmához kapcsolódóan – a *társadalmat* meghatározó alkotóelemek integrálására irányuló igyekezetünkben olyan absztrakciókkal élünk, amelyek e fogalmakat végül sok haszonnal nem bíró általánosításokká bővítik. Ráadásul mindegyik fogalom több szempontból és több rétegben vizsgálható. Egyrészt a kultúra értelmezhető helyi, nemzeti, regionális és nemzetközi szinten, másrészt a társadalom is vizsgálható aszerint, hogy milyen földrajzi-gazdasági-politikai

területet választunk kutatásunk alapjául. A tanulmány alapvető céljából („a nemzeti kultúra és a nemzeti kulturális tartalom jogi definiálása”) következően a nemzeti kultúra fogalmát jogi, szabályozási kérdésként (azaz a „hogyan definiálható”, „hogyan szabályozható” kérdésekre adott válaszként) értelmezzük. Ettől eltérő (szociológiai, kultúranropológiai, közgazdasági stb.) megközelítést kifejezetten csak ott adunk, illetve alkalmazunk, s ott is csak vázlatosan, ahol az a szabályozási kérdések megválaszolása szempontjából releváns.

I.1. Alapvetés

A *társadalom* – a szociológia vagy akár a kulturális antropológia oldaláról vizsgálva – valamilyen területileg behatárolható politikai egységet jelent. Anthony Giddens neves szociológus szerint „[a] társadalom a politikai uralom egy adott rendszerének alávetett, különálló területen élő és a körülöttük lévő csoportoktól eltérő identitással rendelkező emberek csoportja.”² Edmund Leach antropológus hasonlóan fogalmaz, szerinte „a mindenkori társadalom tagjai a térkép egy bizonyos részén együtt található egyedek csoportjával azonos, illetve azokkal, akiket valamiféle közös érdekelttség köt össze.”³ A társadalom, ahogy majd később a kultúra esetében is látjuk, többretegű, különböző osztályokra, azaz társadalmi csoportokra osztható.

A modern társadalmakban az egyének különböző csoportokhoz tartozhatnak. Megkülönböztethető egyrésztől a foglalkozási csoporthoz, szakszervezethez, politikai párthoz tartozás, másrésztől a nukleáris családhoz, szülővároshoz, országhoz vagy nemzethez tartozás.⁴ Ebből az osztályozásból is látható, hogy a *nemzet* az országnál tágabb fogalom. Amíg az ország egy politikai területelhatárolás, addig a nemzet egy sokkal tágabb személyi kört képes lefedni. Egyes országokban a „nemzet” koncepcióját az állampolgárság leírására használják, ami egy jogi kapcsolat (viszony) az állam és az egyén között, függetlenül az utóbbi etnokulturális eredetétől, míg más országok ugyanazon kifejezéssel az egyazon nyelvet beszélő, hasonló kulturális és történelmi tradíciókkal, hasonló múltfelfogással, hasonló jelenlegi törekvésekkel és hasonló jövőképpel jellemezhető emberek szerves közösségére utalnak.⁵ Ennek megfelelően a nemzethez tartozás egy vallott identitás kérdése is, jellemzően nem függ sem vérségtől, sem állampolgárságtól, sem az adott nemzet nyelvének ismeretétől. Jogilag természetesen lehet a nemzethez tartozást valamilyen feltételhez kötni, de ez csupán szabályozási kérdés.

A kulturális antropológia már a 20. század közepén több száz kultúradefiníciót azonosított, így helyütht néhány önkényesen kiragadott kultúrafogalmat ismertetünk.

² Anthony Giddens: Szociológia. Osiris, Budapest, 1995.

³ Edmund Leach: Szociálanropológia. Osiris, Budapest, 1996, p. 35.

⁴ Thomas Hylland Eriksen: Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába. Gondolat, Budapest, 2006, p. 104.

⁵ Az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 1735. számú ajánlása, 5. pont.

A *kultúra* egyik első meghatározása Edward Burnett Tylorhoz kötődik. Tylor 1871-es definíciója szerint „[a] kultúra vagy civilizáció, tágabban vett etnográfiai értelemben, az a komplex egész, amely magában foglalja a tudást, a hitet, a művészetet, az erkölcsöt, a törvényt, a szokást és minden más képességet és sajátosságot, amelyre az ember a társadalom tagjaként tesz szert.”⁶

Egy későbbi antropológus, Bronisław Malinowski szerint „[a] kultúra lényegében egy eszköztár, aminek segítségével az ember megbirkózhat azokkal a konkrét problémákkal, amikkel szembetalálja magát a környezetében igényei kielégítése közben. Tárgyak, tevékenységek és attitűdök olyan rendszere, amelynek minden része egy cél érdekében létező eszköz... [és] amelynek a különböző elemei egymástól kölcsönösen függenek.”⁷

Kroeber és Kluckhohn, akik az 1940-es években több száz kultúrameghatározást elemeztek, ennek ismeretében maguk is megalkották saját összegző kultúradefiníciójukat. Szerintük „[a] kultúra explicit vagy implicit viselkedésmintákból áll, amelyeket szimbólumok közvetítenek. Ezek a szimbólumok a különböző embercsoportok kiemelkedő teljesítményei, magukban foglalják a művészeti termékeket is. A kultúra lényege a tradicionális (történelem során leszűrődött és kiválasztott) gondolatokból, ötletekből áll és főként a hozzájuk tapadó értékekből. A kultúrarendszereket egyrészt tekinthetjük a cselekvés termékeinek, másrészt a jövőbeli cselekedetek feltételrendszerének.”⁸

Geert Hofstede szociálpszichológus Kroeber és Kluckhohn definícióját szintetizálva hozta létre saját fogalmát, szerinte „a kultúra kollektív szellemi beprogramozás, amely emberek egy csoportját vagy kategóriáját megkülönbözteti egy másiktól.”⁹ A kultúra valójában különböző rétegekből áll, amelyet szoktak az úgynevezett hagymamoddellel is ábrázolni. A Hofstede által leírt, egymásra boruló kultúrarétegek (belülről kifelé haladva) az értékek, a rítusok, a hősök és a szimbólumok. Az adott kultúra belső magját az *értékek* alkotják, amely gyakran még a kultúra hordozói számára sem tudatos ismeret, alapvetően egy általánosan elfogadott jó-rossz, helyes-helytelen ellentétpár. Az értékeket a *rítusok* rétege követi, amely a társadalmi szempontból fontos viselkedési formákat, magatartásmintákat (pl. üdvözlési formák: kalap megemlése, kézfogás, kézcsók, hölgyek előreengedése, étkezési szokások, koccintáskori szemkontaktus, vallásgyakorlás módjai, temetkezési szokások stb.) foglal magában. Az értékeinket és rítusainkat a képzelt vagy valós *hőseink* veszik körül, akik szintén nagyra becsült (erkölcsi) tulajdonságokkal rendelkeznek, és megszemélyesítik az adott kultúra értékeit, ilyenek a katolikus szentek és boldogok vagy a történelmi személyek, de

⁶ Edward Tylor: A primitív kultúra [1871]. In: Paul Bohannan, Mark Glazer: Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem, Budapest, 2006, p. 111.

⁷ Letenyei László: Kulturális antropológia. Typotex, Budapest, 2012, p. 28.

⁸ Alfred L. Kroeber, Clyde Kluckhohn: Culture: a critical review of concepts and definitions. The Museum, Cambridge: MA, 1952, p. 181.

⁹ Geert Hofstede: Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. Sage Publications, Thousand Oaks, CA, London, Új-Delhi, 2001, p. 9–10.

Hofstede ideérti a francia mesehős Asterixet vagy Batmant is – mi pedig ideérthetjük János vitézt vagy Toldi Miklóst. A legkülső kultúraréteget a *szimbólumok* jelentik, amelyek közé sajátos jelentéssel bír, ám gyorsan változó szavak, tárgyak (pl. zászlók, építészet), gesztusok (pl. az igen bólintása), státusszimbólumok, képek vagy akár a hajviselet tartozhat.¹⁰ Az egyes kultúrák szimbólumai lehetnek egymásra a legnagyobb (kölcson)hatással; gondolhatunk itt például az angolszász Halloween-szokások elterjedésére, amelyeknek többen nem igazán találják (talán joggal) a helyét a magyar hősök, rítusok és értékek kultúrarétegeiben.

Látható, hogy az egyes meghatározásokban a szimbólum, a minta, a hagyomány, a jog, a művészeti termék és az érték visszatérő elemek. A kultúra összetevői között találhatunk szellemi, tárgyi és normatív elemeket. A kultúra tárgyi elemei közé tartozhatnak egyebek mellett az irodalmi, a zenei, a képzőművészeti, a filmművészeti vagy az építészeti alkotások, lényegében tehát a szerzői művek, a normatív elemek közé pedig különböző viselkedési minták vagy (jog)szabályok.

A szakirodalom mellett a kultúra körülírására nemzetközi egyezményekben is találni példát. A Párizsban, 2005. év október hó 20. napján elfogadott UNESCO-egyezmény kihirdetéséről szóló 2008. évi VI. törvény (a továbbiakban: UNESCO-egyezmény) nem tartalmaz saját kultúradefiníciót, hanem a kultúrát adottnak veszi, és különböző egyéb fogalmak, így – többek között – a kulturális sokszínűség, a kulturális tartalom, a kulturális kifejezések vagy a kulturális tevékenységek, áruk és szolgáltatások meghatározásából lehet összességében következtetni önmagára a kultúrára.

Az egyezmény szerint a „kulturális kifejezések” azok a kifejezések, amelyek az egyének, a csoportok és a társadalmak kreativitásának az eredményei, és amelyek kulturális tartalmat hordoznak. A „kulturális tartalom”¹¹ a szimbolikus jelentésre, a művészi dimenzióra és a kulturális értékekre vonatkozik, amelyek kulturális azonosságtudatból erednek, vagy azt fejezik ki (a jelen dolgozat szerzőihez is a kultúra fogalmának ilyen megközelítése áll a legközelebb). Az egyezmény az egyes szerződő felek részére továbbra is fenntartja szuverén jogukat arra, hogy megfogalmazzák és megvalósítsák kulturális politikájukat. Az egyezmény kulturális politikák és intézkedések alatt azokat a kultúrával kapcsolatos, helyi, nemzeti, regionális vagy nemzetközi szintű politikákat és intézkedéseket érti, amelyek magára a kultúrára irányulnak, vagy céljuk, hogy közvetlen hatást fejtsenek ki az egyének, csoportok vagy társadalmak kulturális kifejezéseire, beleértve a kulturális tevékenységek, áruk és szolgáltatások megteremtésére, előállítására, terjesztésére és elosztására, valamint az ezekhez való hozzáférésre gyakorolt hatást.

¹⁰ Hofstede: i. m. (9), p. 10.

¹¹ Hacsak az ellenkezőjére kifejezetten fel nem hívjuk a figyelmet, a „kulturális tartalom”, „kulturális javak”, „kulturális értékek” kifejezéseket szinonimaként használjuk. Abból indulunk ki, hogy szabályozási szempontból a kulturális „tartalom” mindig egyben „érték” is, a minőségi (pl. esztétikai, művészetkritikai) értékelés pedig nem a szabályozó feladata.

I.2. A nemzeti kultúra jogi fogalma

Ahhoz, hogy egy konkrét kultúra vizsgálat tárgyát képezhesse, szükséges továbbosztályozni. Így a vizsgálat tárgya kötődhet „egy meghatározott társadalom – például a nyírségi parasztság –, egy valamiben közös jellegzetességeket viselő társadalom – például a magyarországi svábok – vagy egy térség – például a balkáni népek – sajátosságaihoz.”¹² E felsorolásból is látható, hogy a nemzeti kultúra megannyi további rész-kultúrára és szubkultúrára osztható, társadalmi osztályok, tájegységek, földművesek és iparosok, falusiak és városiakok szerint. A nemzeti kultúra mint társadalmi-kulturális rendszer egy nagy halmaz, amelynek számtalan egymást metsző vagy csak önmagában álló rész-halmaza lehetséges.

Magának a kultúrának is lehet öndefiníciója, amikor annak művelői reflektálnak saját tevékenységükre. Babits Mihály *Ady és Párizs*¹³ című esszéjében például így ír a magyar kultúráról: „*Melyik kultúra volt valaha autochton? Minden igazi szellemi termékenység megsze hatások eredménye. A szellem, ha csak önmagából táplálkozik, elsovad, mint a test is; így sovad el a vak ember szelleme s a süketé, ha magára hagyják. Mit érne egy kis Ázsia Európa közepén, valami nemzeti arisztokratizmusba zárkózva: egy önmagába csenevészülő egyiptomi dinasztia? Életerős fajok kívülről házasodnak, s a magyar kultúra története egész folyamán kiváltképpen és szükségszerűen exogám természetű.*”

Legtöbb jogszabályunk a Magyarország kulturális örökségébe, nemzeti kultúrájába csupán a magyar, illetve magyar nyelvű művészeti/kulturális alkotást, teljesítményt integráló, szűkítő értelmezés helyett – figyelemmel az UNESCO-egyezményre is – a nemzeti kultúrát szélesebb, a kulturális sokszínűséget is magában foglaló érték-ként azonosítja. Alaptörvényünk a Nemzeti hitvallásban örökségünk körében egyedülálló nyelvünk, a magyar kultúra mellett a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját is külön említi. Szintén a nemzetiségek által létrehozott kulturális értékek fontosságát hangsúlyozza a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX törvény preambuluma, amely a kulturális sokszínűsége, a nyelvi különbözőségekre nem a megosztottság, hanem a gazdagodás forrásaként hivatkozik, valamint az UNESCO-egyezmény 2. cikk 3. pontja is, mely szerint: „*a kulturális kifejezések sokszínűségének védelme és előmozdítása feltételezi valamennyi kultúra egyenlő méltóságának és tiszteletének elismerését, beleértve a kisebbségekhez tartozó személyek és az őslakos népek kultúráját is.*”

A nemzeti kultúra fogalmának meghatározásakor figyelemmel kell lenni tehát egyebek mellett arra is, hogy a nemzeti kultúra nem azonos a magyar, illetve a magyar nyelvű kultúrával. Kutatásunk során a társadalom alapjának („személyi hatályának”) a magukat – állampolgárságtól, és helyben lakástól függetlenül – magyar identitásúnak valló személyeket vesszük. Fontos azonban kiemelni, hogy e társadalomdefiníciót több esetben bővebben ér-

¹² Borsányi László: A kultúra fogalmától a kultúra tudománya felé. In: Kézdi Nagy Géza (szerk.): A magyar kulturális antropológia története. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008, p. 147.

¹³ Forrás: <http://mek.niif.hu/05200/05258/html/04.htm> (utolsó letöltés: 2018. 01. 23.).

telmezzük, különösen akkor, ha a vizsgálat valamely Magyarországon élő nemzetiség kultúrájára vonatkozik. A terület tekintetében („területi hatály”) az elemzés elsősorban Magyarországra, illetve a Kárpát-medencére terjed ki.

A kultúra fogalma szinte tetszőlegesen bővíthető, végső soron akár magával a civilizációval vagy a tudatos emberi cselekvéssel is azonosítható, jelen tanulmányban azonban ennél sokkal szűkebb, konkrétabb, pragmatikusabb, művészetcentrikusabb kultúrafogalmat használunk, és lényegében az alkotóművészek és előadóművészek által előállított *kulturális tartalmat* tekintjük kultúrának, így e szűkítésnek az általunk alkalmazandó nemzetikultúra-fogalomban szintén meg kell jelennie.

Egy felfogás szerint „nemzeti kultúrán mindig egy reprezentatív kultúrát értünk, amely politikai, társadalmi eszméket, jelentéseket, értékeket és ideológiákat gyárt, és ezáltal magába foglalja mindazokat a meggyőződések, értelmezési módokat és világképeket, amelyek a társadalmi és politikai cselekvést befolyásolják. Minden nemzeti kultúra arra törekszik, hogy a befolyása alá vont egyéneknek világos történeti tudatuk, közös kulturális viselkedésformáik, egyértelmű összetartozás érzésük és sajátos személyiségstruktúrájuk legyen.”¹⁴

Tekintettel arra, hogy tanulmányunkban a nemzeti kultúra fogalmát a jog szemüvegén át kívánjuk vizsgálni, az általunk használt nemzetikultúra-fogalom meghatározásakor csak olyan elemeket emelhetünk a fogalmi körbe, amelyek valamely konkrét jogszabályra, jogalkotói szándékra visszavezethetők, így a fent említett meghatározásnál szűkebb értelmezést kell alkalmaznunk.

Ennek megfelelően nemzeti kultúrának azt tekintjük, amit a jogalkotó ilyenként határoz meg, de e fogalomnak a jelen tanulmány céljára („*mi a nemzeti kultúra, illetve mi az a nemzeti kulturális tartalom, amit az adott nemzeti közösség alkotói és előadóművészei előállítottak, illetve előállítanak*”) történő gyakorlati alkalmazhatósága érdekében ezen belül is önkényes, ám álláspontunk szerint indokolt szűkítésével élünk. Ilyen szűkítés, hogy nem vizsgálunk és nem értelmezzünk olyan jogszabályi fogalmakat, amelyek – a maguk helyén indokoltan – a kultúrát, illetve a kulturális értékeket általános társadalmi jelentőségük szempontjából közelítik meg.¹⁵

A nemzeti kultúra fogalmának egyik lehetséges, a tanulmány céljának megfelelő, gyakorlati szempontból is jó használható definíciója álláspontunk szerint a Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XXIII. törvényből (a továbbiakban: Nkatv.) vezethető le. Ennek kapcsán a következő feltételezések adódnak:

¹⁴ *Barna Gábor*: Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. In: Kultúra és identitás. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest, 2011: <http://mek.oszk.hu/10900/10902/10902.pdf> (megtekintés napja: 2018. 02. 20.).

¹⁵ L. pl., „a magyar kultúra évezredek értékeit ... átfogó értéktárban kell összesíteni” (2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról, preambulumban c) pont); „A magyar nyelv ... a magyar kultúra ... legfőbb hordozója.” (2001. évi XCVI. Törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről, preambulumban).

- a) a Nemzeti Kulturális Alap (a továbbiakban: NKA) célját a jogalkotó úgy határozta meg, hogy az kiterjedjen minden, a nemzeti kultúra fenntartása szempontjából releváns cselekvésre („a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozása, megőrzése, valamint hazai és határon túli terjesztése”);¹⁶
- b) az NKA szakkollégiumi rendszerét a törvény, illetve a törvény felhatalmazása alapján a miniszter úgy hozta létre, hogy az a nemzeti kultúra valamennyi fontos és jól azonosítható területét *lefedje*, vagy, megfordítva, annak rendszeréből egyetlen fontos és jól azonosítható kulturális terület *se maradjon ki*.

Ha e két premisszát elfogadjuk, valamint a nemzeti kultúra tartalmára, alanyaira, tárgyára tett korábbi megállapításainkat figyelembe vesszük, úgy az NKA-nak az Nkatv. végrehajtásáról szóló 9/2006. (V. 9.) NKÖM rendelet 1. számú mellékletében rögzített kollégiumai alapján fel tudjuk vázolni a nemzeti kultúra jogi fogalmát, az alábbiak szerint:

A nemzeti kultúra az építőművészet, a filmművészet, a fotóművészet, az iparművészet, a képzőművészet, a népművészet, a szépirodalom és könyvkiadás, a színházművészet, a táncművészet, a zeneművészet,¹⁷ az ismeretterjesztés és környezetkultúra, a közgyűjtemények, a közművelődés, valamint az örökségvédelem területén keletkezett olyan, nemzeti és egyetemes értéket jelentő alkotások és tevékenységek összessége, amelyek magyar nyelven vagy Magyarország által elismert nemzetiségi nyelven születtek, és/vagy amelyek létrehozásához, hazai, valamint határon túli terjesztéséhez a magyar nemzethez tartozó személy jelentős mértékben hozzájárult.

A nemzeti kultúrához tartozik ezek szerint minden olyan egyetemes kulturális érték is, amelynek magyar vonatkozása van. Magyar vonatkozásának tekintünk minden olyan kulturális értéket, amely magyar nyelven vagy a Magyarország által elismert nemzetiségek nyelvén született, és/vagy amelynek létrehozásához, megőrzéséhez vagy hazai és határon túli terjesztéséhez magyar nemzethez tartozó személy (beleértve ebbe a határon kívül élő magyar közösségekhez, valamint a határon belüli, Magyarország által elismert nemzetiségekhez tartozó személyt is) jelentős mértékben hozzájárult. A „jelentős mértékben hozzájárult” kifejezés tartalmának meghatározása természetesen szintén szabályozási kérdés.

¹⁶ Nkatv. 1. § (1) bekezdés.

¹⁷ Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy – ellentétben az NKÖM rendelet 1. számú mellékletében foglalt szakkollégiumi rendszerrel – jelen fogalom értelmezése során a zeneművészet fogalmán belül nem alkalmazunk dichotómiát a könnyű- és a komolyzene tekintetében, zeneművészet alatt mindkét kategóriát értjük.

II. NEMZETI ELBÁNÁS ÉS DISZKRIMINÁCIÓTILALOM, VALAMINT A KIVÉTELI SZABÁLYOK ÉRVÉNYESÜLÉSE A SZERZŐI JOGBAN

II.1. Bevezető megjegyzések

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) preambuluma szerint *„a technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvásában; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről.”*

A szerzői jogi szabályozás eredendően, történetileg területiális hatályú, ami elsősorban azt jelenti, hogy a védelem az adott nemzethez/földrajzi/politikai/jogi egységhez tartozó szerzők oltalmát biztosítja. A területiális védelem mindazonáltal nem szerzői jogi alapelv, születése a nemzetállamok kialakulásának idejére tehető, így a modern értelemben vett szerzői jog mellett más nemzeti szabályozás alá tartozó jogterületek is a territorialitás elvét követik, az államszerveződés meghatározó értékének, a nemzeti szuverenitásnak a jogi leképeződéseként.

A modern szerzői jog történeti fejlődésében igen hamar felmerült azonban az igény, hogy a nemzeti szerzők védelmén túlmutatóan védelmet élvezzenek legalább egyes külföldi államokhoz tartozó szerzők alkotásai is. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy az adott országok között élénk kulturális kapcsolatok álltak fenn, amelyek mögött megfelelő gazdasági, politikai kapcsolatok is meghúzódtak (lásd például, hogy az első, magyar részvétellel kötött szerzői jogi tárgyú nemzetközi szerződések az Osztrák–Magyar Monarchián belül, illetve a legszorosabb gazdasági partnerekkel születtek). Az igény a védelemre azonban rendszerint egyébként nem elsősorban a magyar oldalon, hanem a külföldi partner oldaláról merült fel, hiszen a védelem hiánya sok esetben éppen a művekhez való könnyebb hozzáférést biztosította mind a közönségnek, mind a közvetítőknél. Így a magyar közönség által kedvelt színdarabok, színpadi zenei művek, a magyar közönség által eredetiben is szívesen olvasott könyvek, valamint később az eredetiből fordított irodalom védelme érdekében kellett biztosítani nem is csak az egyoldalú védelmet Magyarországon a külföldi szerzők számára, hanem ez mindig kölcsönösségi elven alapult, vagyis a magyar szerzők is védelmet élveztek (ha csak az Osztrák–Magyar Monarchiára utalunk ismét vissza: a magyar zeneszerzők művei osztrák színpadokon a legkedveltebbek közé tartoztak).

A szerző jog nemzeti kultúrával való kapcsolatának vizsgálata során háromszintű elhatárolást kell végezni, ugyanis a szerzői jog rendjében nem nemzeti/magyar és nem nemzeti/külföldi ellentétpár létezik, hanem

- a védett magyar művek, (ezek a szerző állampolgárságától függetlenül Magyarországon nyilvánosságra hozott, illetve magyar állampolgárságú szerző által külföldön nyilvánosságra hozott művek, amelyeket a szerzői jogi szabályok közvetlenül védenek),
- a védett külföldi alkotások (ezek a nem magyar állampolgár által külföldön nyilvánosságra hozott művek, amelyeket a szerzői jogi szabályok csak utaló szabály alapján, nemzetközi megállapodásokra, illetve eseti viszonyosságra építve¹⁸ védenek),
- és a külföldi, nem védett alkotások (ezek azok a művek, amelyek kívül esnek a nemzetközi megállapodások hatályán, és a viszonyosság sem alkalmazható a tekintetükben).

Tehát a területiség elve ugyan nem része a nemzetközi szabályozásnak, ellenben olyan része a paradigmának, ami csak a védelem szintjének csökkenése árán változtatható meg.

Azt hangsúlyozni kell, hogy a szerzői jogi szabályozás értelmében a védelem minden, de facto Magyarországon nyilvánosságra hozott műre kiterjed, ami a legfontosabb következménye a territorialitás elve alkalmazásának. Ez valamennyi ország által alkalmazott elv, azaz lényegében Magyarország a maga szabályaival egy nemzetközi szabályozási hálóba kapcsolódik be. A védelem tehát attól függetlenül áll fenn lényegében, hogy a szerzője magyar-e vagy sem, hogy milyen állampolgár, hogy milyen nyelven alkot (pl. kisebbségi vagy más nyelven). A tágran értelmezett nemzeti kultúrára inkább az gyakorol hatást, hogy az Sztj. abban az esetben is alkalmazandó, ha a szerző magyar állampolgár, de a műve külföldön került először nyilvánosságra.

Statistikai alapon igazolható azonban az az állítás, hogy ezekkel az eltérési lehetőségekkel ugyan, de az Sztj. alapján közvetlenül (és nem a nemzetközi szerződések vagy viszonyosság alapján) védett művek és más teljesítmények túlnyomó része magyar szerző által magyar nyelven létrehozott alkotás.

Ezt a képet továbbárnyalja az, hogy a nemzeti szerzőkével ténylegesen azonos szintű védelem azonban még a kölcsönösség/a nemzeti elbánás elvének érvényesítése ellenére is csak igen ritkán áll fenn. Ennek okai a következők.

Egyrészt a nemzetközi szerződések nem általában követelik meg a szerződő államoktól, hogy minden további nélkül a teljes szerzői jogi rezsimmjüket alkalmazzák a külföldi szerzőkre is, hanem csupán azt követelik meg, hogy a bennük foglalt egyes, tételesen meghatározott jogok biztosítása tekintetében ne tegyenek különbséget a szerződő államok szerzői között. Vagyis ha a nemzeti szerzői jogi rendszer ezeken túlmutató védelmet is biztosít, akkor az – elvben akár – a nemzeti szerzők számára is biztosítható kizárólag.

Másrészt a szerzői jogi szabályozás jelentős része nemcsak szerzői jogon belüli, hanem az adott ország kulturális, szociális körülményeivel, jogi tradíciójával is összefügg. Így például a személyiségi jogok védelme mindig jóval szűkebb körben érvényesült a külföldi szerzők

¹⁸ A viszonyosság fennállását az igazságügyi miniszter állapítja meg, de nem egyedi elbírálás, hanem objektív szempontok alapján hozza a döntését (azaz azt vizsgálja, hogy az adott szerző származási országának szerzői jogi szabályai a magyar szerzők számára biztosítanak-e védelmet).

tekintetében. Olyan esetben is fellelhetők eltérések, amikor az adott ország nem piaci körülmények között finanszírozza az adott jog fenntartását (nem a felhasználó maga fizet a felhasználás fejében), hanem az állam vállalja át a jogdíj kifizetését. A szerzői jogi és szomszédos jogi védelem szabályozási környezetében a nemzeti kultúrát támogató funkció vizsgálatánál lehet és kell foglalkozni a jogdíjak jelentőségével is (fogalmával, helyével, szerepével, megállapításának módjával, fajtáival, de különösen az elszámolásukkal, kifizetésükkel és az egyes – magyar és nem magyar – szerzőkhöz való eljutásuk rendszerével).

Fontos továbbá az is, hogy viszonylag tisztán elválasztani a szerzői jog által védett nemzeti és külföldi kulturális termékeket csak egyes esetekben lehetséges. Figyelemmel arra, hogy Magyarországon az idegen nyelvek ismerete igen alacsony szintű, ezért a legtöbb külföldi mű is (filmek, irodalom, de akár a komolyzenei szöveges zeneművek is) magyar szerzők közvetítésével (filmszövegfordítás, irodalmi műfordítás) kerül be a kulturális életbe. Ilyen módon pedig a szerzői jog szabályai szerint a külföldi és a magyar szerzői hozzájárulások összekapcsolódnak, és magyar vonatkozásúvá teszik az eredetileg tisztán külföldi alkotásokat is.

A kutatás jelen fejezetének elsődleges célja annak bemutatása, hogy a külföldiek nemzeti szerzőkhöz hasonló védelmének biztosítása, az ún. nemzeti elbánás elve, továbbá ennek továbbfejlesztett változata, a legnagyobb kedvezményes elbánás elve milyen tipológiával rendelkezik a szerzői jogi tárgyú nemzetközi egyezményekben. Fontos látni, hogy az Európai Unión belül érvényesülő diszkriminációtilalom miként hat a nemzetközi jogi elvek érvényesülésére, illetve ezt milyen döntéseken keresztül erősítette meg az Európai Bíróság.

Az általános elvek alapján bemutatásra kerül néhány olyan jog, amelyek e rendszerből „kicsúszva” lehetőséget adnak a megkülönböztetésre, és ilyen módon érvényesülésük nemzetközi viszonylatban nem kiegyensúlyozott.

II.2. A külföldön nyilvánosságra hozott művek védelme Magyarországon

Magyarország területén a külföldi szerzők védelme az Sztj. 2. §-a útján valósul meg. Ennek értelmében *olyan műre, amely először külföldön került nyilvánosságra, az e törvényben meghatározott védelem csak akkor terjed ki, ha a szerző magyar állampolgár, vagy ha a szerzőt nemzetközi egyezmény, illetőleg viszonyosság alapján a védelem megilleti.* Vagyis a külföldi szerzők esetében a nemzetközi egyezmény ezt elrendelő szabálya vagy ennek hiányában a (mindenkori igazságügyi miniszter által megállapítható) viszonyosság lehet irányadó a védelem megállapításánál. A szomszédos jogi jogosultak esetében még ilyen megszorítást sem tartalmaz a törvény: az általa nyújtott védelem állampolgársági megkülönböztetés nélkül, teljes körben megilleti a jogosultakat. E szabályok mögött az a megfontolás húzódik meg, hogy a magyar szerzők külföldi védelmét külföldi államok hasonló elven biztosítják. Ez tükrözi azt is, hogy a magyar kultúrafogyasztási szokásokban, illetve a piaci kínálatban

ugyanúgy megjelennek a külföldi, mint a hazai művek és más teljesítmények, a technológia fejlődése pedig mind nagyobb nemzetközi repertoárhoz való hozzáférést biztosít.

A szerzői jogi védelemről szóló alapvető nemzetközi egyezmény az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló, 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény (a továbbiakban: BUE), amelynek Magyarország vonatkozásában hatályos szövegváltozata a Párizsban 1971. július 24-én felülvizsgált szöveg. (Ezt a szöveget Magyarországon kihirdette a 1975. évi 4. törvényerejű rendelet.) A BUE tagja – az adminisztrációját ellátó Szellemi Tulajdon Világszervezete honlapja szerint¹⁹ – jelenleg 173 ország (a Földön jelenleg 193-196 országot lehet megszámolni, az ENSZ-nek 193 tagja van).

Az előadókát és a hangfelvétel-előállítókat védő meghatározó egyezmény az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961. október 26-án aláírt Római Egyezmény, amelyet Magyarországon az 1998. évi XLIV. törvény hirdetett ki. A Római Egyezmény tagja jelenleg 93 ország.

Meghatározó jelentőséggel bír még a szellemi tulajdon-jogok kereskedelmi aspektusairól szóló, Marrakesh-ben 1994. április 15-én aláírt egyezmény (a továbbiakban: TRIPS-megállapodás), amely a szerzőket, az előadóművészeket, a rádió- és televíziós szervezeteket (műsorsugárzó szervezeteket), valamint a hangfelvétel-előállítókat is védi. Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény. A TRIPS-megállapodásnak tagja a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) valamennyi tagja, 164 ország. Utalni kell itt arra, hogy egyes államok a TRIPS-megállapodást aláírók közül nem feltétlenül tagjai a BUE-nek, ugyanakkor maga a TRIPS-megállapodás 9. cikke rendelkezik úgy, hogy annak tagjai magukra nézve kötelezőnek ismerik el a BUE rendelkezéseit is.

A BUE, illetve a Római Egyezmény – és így közvetve, a fenti utalószabályon keresztül a TRIPS-megállapodás – egyik legfontosabb alapelve a nemzeti elbánás elve. A BUE 5. cikkének (1) bekezdése értelmében *az ezen Egyezmény által védett műveik tekintetében a szerzők – a mű származási országa kivételével – az Unió valamennyi országában azokat a jogokat élvezik, amelyeket a vonatkozó törvények a belföldieknek most vagy a jövőben biztosítanak, valamint azokat a jogokat is, amelyeket ez az Egyezmény külön megad.* A Római Egyezmény 2. cikk (1) bekezdése értelmében *ennek az Egyezménynek az alkalmazásában a nemzeti elbánás annak a Szerződő Államnak a hazai törvényei szerinti elbánást jelenti, ahol a védelmet kéri: ... a) olyan előadóművészek számára, akik az illető állam állampolgárai, olyan előadásokra vonatkozóan, amelyeket területén tartanak, sugároznak vagy első ízben rögzítenek; b) olyan hangfelvétel-előállítók számára, akik az illető állam állampolgárai, olyan hangfelvételekre vonatkozóan, amelyeket területén adtak ki, vagy rögzítenek először ...*

Ebből következően a BUE-, a Római Egyezmény-, illetve TRIPS-tag országból származó külföldiek számára a szerződésekben meghatározott jogok és korlátozásaik tekintetében azonos védelmet kell biztosítani, mint a magyar jogosultaknak.

¹⁹ http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&search_what=B&bo_id=7.

A BUE 36. cikke (amely szintén részét képezi a TRIPS-megállapodásnak is) kimondja, hogy az egyezményhez tartozó valamennyi ország kötelezi magát, hogy az alkotmányának megfelelően megteszi az egyezmény végrehajtásának biztosításához szükséges intézkedéseket. Ez a rendelkezés az anyagi jogi és a jogérvényesítési eszközök bevezetését is magában foglalja, és alkalmazandó rá a nemzeti elbánás elve: azaz többletfeltételekhez semmiképp sem lehet kötni a TRIPS-tag államokban honos szerzők és szomszédos jogi jogosultak jogainak biztosítását és érvényesítését, azt a nemzeti és a külföldi jogosultak számára azonos feltételekkel kell biztosítani.

Ugyanez következik a TRIPS-megállapodás 41. cikkéből is, amely szerint a tagok kötelesek biztosítani, hogy nemzeti jogukban rendelkezésre álljanak azok a jogérvényesítési eszközök, amelyek a megállapodásban meghatározott, szellemi alkotásokra vonatkozó jogok megsértése esetén hatékony eljárást tesznek lehetővé, ideértve a jogsértések megelőzésére, valamint a további jogsértésektől való elrettentésre szolgáló, megfelelő jogorvoslatokat. Az említett eljárásokat oly módon kell alkalmazni, hogy ne gátolják a törvényes kereskedelmet, és biztosítékot nyújtsanak a velük való visszaéléssel szemben. Ugyanennek a cikknek a (2) bekezdése azt is kimondja, hogy a szellemi tulajdon-jogok érvényesítésével kapcsolatos eljárás legyen korrekt és méltányos. Ne legyen indokolatlanul bonyolult vagy költséges; ne legyenek észszerűtlenül hosszú határidők és indokolatlan késedelmek. Tekintettel pedig megint csak a nemzeti elbánás elvére, ez azt is jelenti, hogy a fenti értelemben vett külföldiek jogainak az érvényesítése nem lehet bonyolultabb vagy költségesebb, mint a nemzeti jogosultaké, és főképpen nem lehet mesterséges és nem objektíven leküzdhető jogi akadályokat támasztani a jogérvényesítés elé. Mindebből fakadóan a TRIPS-megállapodás nemcsak az anyagi, hanem az eljárási jogok tekintetében is megköveteli ennek az érvényesülését.

Mindezekből az következik, hogy a TRIPS-megállapodásban részes államok jogosultjainak nem lehet alacsonyabb a védelmi szintje (nem követelhető a védelemben plusz szempontnak való megfelelés), mint a nemzeti jogosultak esetében.

Hangsúlyozni kell továbbá, hogy a szerzői jogi védelem alakszerűségtől mentes, az ilyen feltételek előírását kizárja a BUE és a TRIPS-megállapodás is. A BUE 5. cikkének (2) bekezdése a következőképpen rendelkezik: e jogok élvezete és gyakorlása nincs kötve semmiféle alakszerűséghez, és független attól, hogy a mű a származásának országában védelem alatt áll-e. Ennélfogva – az ezen egyezményben foglalt kikötéseken kívül – a védelem terjedelme, valamint a szerző jogainak védelmére biztosított eszközök igénybevétele tekintetében kizárólag annak az országnak a törvényei irányadók, ahol a védelmet igénylik.

Eszerint pedig a BUE-tag országok nem köthetik a védelmet például a művek regisztrációjához, nyilvántartásba vételéhez, bármilyen adatbázisban való kötelező megjelenítéséhez. Ez nem zárja ki természetesen az önkéntes adatbázisokba való felvételt bármely mű esetében (ilyen adatbázisok, nyilvántartások természetesen Magyarországon is vannak), de ezek szükségszerűen mindig csonkák, hiányosak lesznek.

A Római Egyezmény 11. cikke ugyan lehetővé teszi egyes alakítások bevezetését, ez azonban nem elterjedt a világban, így az egyezmény legtöbb tagországában készült hangfelvételek nincsenek regisztrálva semmilyen kötelező nyilvántartásban, így azt lehet mondani, hogy a hangfelvételek esetében a helyzet hasonló a szerzői művekéhez: e területen szintén nincsenek ilyen kötelező nyilvántartások.

Itt meg kell jegyezni azt is, hogy a WIPO 1996-os Előadásokról és Hangfelvételekről Szóoló Szerződése (WPPT – Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény) 20. cikke kifejezetten tiltja tagjai számára a hangfelvételek védelme vonatkozásában az alakítások bevezetését. Eszerint az e szerződésben biztosított jogok megléte és gyakorlása nem köthető semmiféle alaki előíráshoz. (A WPPT-nek jelenleg 92 ország a tagja.)

II.3. A belföldiekkel azonos elbánás elvének és a diszkrimináció tilalmának kapcsolata

A szerzői jogi rezsimek territorialitása, vagyis az az elv, amely szerint a szerzői jogi norma hatálya az adott ország területén teszi csak érvényesíthetővé a jogot, már a 19. század végén felismert probléma volt, hiszen kétoldalú megállapodások híján a külföldi szerzők teljes védtelenségét jelentette. A BUE a fentiek értelmében ennek kiküszöbölésére írta elő tagjai számára, hogy a származási ország kivételével az alkotók minden tagországban ugyanazt a védelmet élvezzék, mint a belföldi szerzők, azaz garantálta a belföldiekkel azonos elbánást.

A belföldiekkel azonos elbánás elve ilyen módon a diszkriminációtilalom egyik korai megfogalmazásának is tekinthető, hiszen ennek értelmében nem tehető különbség a belföldi és a külföldi szerzők között állampolgárságuk alapján. A nemzeti szerzőkkel egyenlő elbánás garantálása szerzői jogi eszköztárának tárgyalásakor az is megemlítenő, hogy az a TRIPS-megállapodás nyomán még tovább szélesedett, ugyanis annak 4. cikke a legnagyobb kedvezmény elvét kimondva deklarálta, hogy egy szerződő fele által egy másik szerződő fele polgárának biztosított kedvezményt automatikusan biztosítania kell az összes többi szerződő fél állampolgárai számára is. A BUE-ben biztosított egyenlő elbánás azonban több ponton mégis jelentősen eltér az EKSZ 12. cikkének diszkriminációtilalmától.

Elsőként kell megemlíteni, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma és az egyenlő elbánás elve – bár egyes szerzők szerint ugyanannak az éremnek a különböző oldalai²⁰ – nem feltétlenül egymással helyettesíthető fogalmak, vagyis nem jelent automatikusan egyenlő elbánást az, ha valakit nem diszkriminálnak. A szerzői jogi nemzeti elbánás azonban egyértelműen a diszkriminációtilalom pozitív megfogalmazásának tekinthető.²¹

Az elméleti azonosságon túl azonban a BUE nemzeti elbánási elve és az uniós diszkriminációtilalom személyi/területi hatályában mégsem fedi egymást: a BUE garantálja az általa

²⁰ Kende Tamás, Szűts Tamás: Európai közjog és politika, 2. kiadás. Osiris, Bp., 2002, p. 477.

²¹ A szerzői jogi terminológiában a belföldiekkel azonos „elbánást” szokták a külföldieket nem diszkrimináló elbánásnak is nevezni. Kende, Szűts: i. m. (20).

biztosított jogok tekintetében az egyenlőséget több mint 150 tagállamában, míg az EUMSZ 18. cikke csak az Unió 28 tagállamára terjed ki.

Itt szólni kell az azonos elbánás, illetve a diszkriminációtilalom kapcsán engedett kivételi kör különbségéről is. A BUE több jogintézmény esetében is megadja a lehetőséget a tagállamok számára, hogy ne biztosítsák a külföldi szerzőknek a saját szerzőiknek juttatott jogokat, ezenfelül pedig az általa nem biztosított jogok tekintetében a tagállamok szabadon dönthetnek arról, hogy azokat biztosítják-e külföldieknek (feltéve persze, hogy nem kötelezi erre őket más megállapodás). A BUE 7. cikk (8) bekezdése szerint a védelmi idő számítására annak az országnak a szabálya irányadó, ahol a védelmet igénylik, ez azonban nem lépheti túl a származási országban biztosított időtartamot. Vagyis ha az államok által garantált védelmi idő eltér egymástól, akkor (eltérő rendelkezés híján) mindig a rövidebb érvényesül. A belföldiekkel azonos elbánás elve alóli másik kivételt a BUE a követőjogban konstituálja,²² amikor kimondja, hogy csak akkor érvényesíthető, ha azt a szerző származása szerinti ország joga is ismeri, és a védelem igénylése szerinti ország is garantálja. Tehát az olasz szerző ezt a védelmet a BUE alapján nem követelheti Németországban, mivel az olasz szerzői jog – ellentétben a némettel – nem biztosít alkotói számára követőjogot, illetve fordítva, a német szerző sem érvényesíthet követőjogi követelést Olaszországban.

Az előadóművészekre vonatkozó 1961-es Római Egyezmény szintén tartalmaz a belföldiekkel azonos bánásmódra vonatkozó klauzulát, ennek azonban nem a művész állampolgársága, hanem az előadás helye a viszonyítási pontja, vagyis az egyezmény tagországa a külföldi előadónak akkor biztosítja a belföldiekkel azonos elbánást, ha az előadás, illetve a felvétel olyan országban történt, amely az egyezmény tagja. A jog keletkezése tehát ebben az esetben lényegében független az állampolgárságtól. A BUE és a Római Egyezmény célja e kivételi szabályok alkotásával nem a negatív megkülönböztetés és az eltérő bánásmód megengedése volt, inkább arra a jogpolitikai megfontolásra vezethető vissza, hogy így próbálták ösztönözni a tagállamokat a magasabb védelmi színvonal garantálására, ami saját polgáraik erősebb külföldi védelmét is maga után vonja.²³

Az EUMSZ diszkriminációt tiltó 18. cikke tiltja az állampolgárság alapján történő bármely megkülönböztetést. A szabály relatív értelmezésének köszönhetően ha a megkülönböztetés objektív kritériumokon és objektíven igazolható tényeken nyugszik, megengedett a különbségtétel.²⁴ Nyílt diszkriminációnak minősül, ha megállapításához nincs szükség egyéb feltétel vizsgálatára, és közvetett a megkülönböztetés akkor, ha ugyan látszólag objektív kritériumokon nyugszik, ám eredményét tekintve a különböző államok polgárai közti indokolatlan különbségtételt valósít meg.

²² 14ter cikk (2) bekezdés.

²³ *Norbert Flechsig*: Europäische Union und europäisches Urheberrecht – Ende der internationalen Urheberrechtsregeln und nationalen Ausländerschutzregeln in EU? ZUM, Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 1994, p. 687 és *Arthur-Axel Wandtke, Winfried Bullinger*: Urheberrechtsgesetz. Praxiskommentar. Vor §§ 120 ff. Rdnr. 38. C. H. Beck Verlag, München, 2002.

²⁴ 106/81 Kind v. EGK (1982) ECR, p. 2885.

II.4. A diszkriminációtilalom elsőbbsége a nemzeti elbánáshoz képest

Az Európai Bíróság a diszkriminációtilalom kapcsán több ítéletében is felülírta az anyagi viszonyosságra épülő nemzetközi szerzői jogi védelmi rendszert. A Phil Collins-döntésben²⁵ az énekes amerikai koncertjének engedély nélküli felvételét terjesztették Németországban, a döntés ikeresetében pedig Cliff Richard régi felvételeit a jogosult EMI Electrola engedélye nélkül terjesztették Németországban. A Római Egyezmény alapján Németország elutasította a két előadó igényét, mivel Phil Collinsnak a belföldiekkel azonos elbánás csak abban az esetben járt volna, ha az USA tagja az egyezménynek, Cliff Richard esetében pedig arra hivatkozott a bíróság, hogy az egyezménynek nincs visszaható hatálya, márpedig az eredeti felvételeket még annak hatálybalépése előtt készítették.²⁶

Az Európai Bíróság azonban nem tartotta indokolhatónak a védelem elutasítását egyik esetben sem, mondván, hogy a szerzői jog területén is érvényesül a diszkriminációtilalom, és a diszkrimináció tilalmába ütközik, ha nem érvényesítik a belföldiekkel azonos elbánás elvét.

A Puccini II-ügyben²⁷ a BUE védelmi időre vonatkozó anyagi viszonyossági szabálya kérdőjeleződött meg. Amiatt lett előzetes kérdés tárgya, hogy Németországban Puccinit az olasz törvény alapján biztosított rövidebb védelmi idő alapján már nem védte a szerzői jog, míg a hasonló időpontban meghalt francia, angol szerzőknek járt a védelem. Noha az Európai Közösség jóval Puccini halála után jött létre, Puccini örökösének a pma-védelem miatt az alapító szerződés hatálybalépésekor még nem merült ki a jogérvényesítési joga, így a Bíróság megállapíthatta a diszkriminációt – a BUE egyértelmű viszonyossági gyakorlata ellenében.

Bár követőjogi eset nem került az Európai Bíróság elé, a Phil Collins- és a Puccini-döntés logikája mentén haladva nem vitás, hogy olyan esetben, ha egy brit szerző Németországban akart volna követőjogot érvényesíteni, bár ezt neki a hazai törvénye nem biztosítja, és a BUE alapján Németország elutasíthatja volna a védelmet, az Európai Bíróság amiatt, hogy állampolgársága alapján diszkriminatív bánásmódban van része mind a német, mind pl. a spanyol vagy a francia alkotókkal szemben, a százéves nemzetközi gyakorlat ellenére megállapította volna a diszkriminációt.²⁸

²⁵ Phil Collins v. Imtrat Handelsgesellschaft mbH C-92&326/92.

²⁶ A helyzetet tovább bonyolította, hogy a német Sztj. 125. § (1) bekezdése alapján minden német előadó bármely előadása tekintetében, annak helyszínétől függetlenül élvezte a német jog védelmét – tehát kizárólag állampolgársága alapján előnyökben részesült más államok előadóival szemben. [Az eset idején még nem létezett az Unió polgárait a németekkel teljesen egyenlő bánásmódban részesítését kimondó 120. § (2) bekezdés.]

²⁷ Land Hessen v. Ricordi&Co. Bühnen- und Musikverlag GmbH C-360/00.

²⁸ Az Európai Bíróság gyakorlatának potenciális következményeire mutat rá *Haimo Schack*: Schutzfristen-chaos in dem europäischen Urheberrecht. GRUR International, 1995, 5. sz., p. 313.

II.5. A nemzeti elbánás és a szerzői jog terjedelmének viszonya

A nemzeti elbánás gyakorlati megvalósulását a követőjog, a magáncélú másolás kompenzációja és a nyilvánosságához közvetítési jog vonatkozásában elemezzük részletesebben.

II.5.1. A követőjog

A követőjog²⁹ (*droit de suite*) célja, hogy a képzőművészek, iparművészek és fotóművészek műalkotásaik első értékesítését követően is részesedhessenek az újabb, műkereskedő által történő eladásokból befolyt bevételből. Ezért e díjazás iránti igényt szokták részesedési jognak vagy újraeladási jognak (*resale right*) is nevezni. A francia eredetű követőjog elméleti háttérét az adja, hogy a művészi életpálya és a védelmi idő teljes ideje alatt az első és az utolsó eladás közötti értéknövekedésből az alkotók nem részesedtek, ezért indokolt volt az alkotók javára (a lehetőségekhez képest) az egyensúly megteremtése. A fiatalon eladott képekből befolyt bevétel alkalmatlan annak kompenzálására, ha a műalkotás később – akár az alkotó halála után – csillagászati áron cserél a műkincspiacon gazdát, amelynek hasznát aztán kizárólag a műkereskedő főlözné le.³⁰ A követőjogi irányelv (3) preambulumbekzdése szerint: „A követőjog célja az, hogy a képzőművészeti alkotások szerzőinek gazdasági részesedést biztosítson az alkotásuk sikeréből. Segítségével helyreáll az egyensúly a képzőművészeti alkotások szerzőinek, és azon egyéb alkotóknak a gazdasági helyzete között, akik műveik további hasznosításából bevételhez jutnak.”

A követőjog 1914-es megszületésekor számos francia művésznek rendezte az anyagi körülményeit. Az 1948-as brüsszeli BUE-szöveg³¹ által vált a nemzetközi szerzői jog részévé, de csak opcionális jelleggel, és viszonyossági alapon előírva. Magyarországon 1979. január 1-je óta elismert jog, a Követőjogi irányelvet³² az Európai Unióhoz való csatlakozásunkkal ültettük át. Az EU az irányelvvel egységesítette a jogintézményt, immár kötelező jelleggel, bár igen nagyvonalú harmonizációs határidővel; a követőjog csak 2012-ben lett az Egyesült Királyság szerzői jogának része. Az irányelv átültetésével teremtett jogi környezet – különösen a jogdíjak azonos mértéke miatt – szükségképpen kihatott a műtárgy-kereskedelemmel foglalkozó szervezetek területi megoszlására is, hiszen ezek után Európán belül már az adókulcs határozta meg elsődlegesen az aukciósházak székhelyválasztását, illetve több galéria

²⁹ Sztj. 70. § (1) Eredeti műalkotás tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszterhes átruházások szerzői díjat kell fizetni. E rendelkezést csak a műalkotás tulajdonjogának első – a szerző részéről történő – átruházását követően kell alkalmazni. E díjazásról nem lehet lemondani.

³⁰ *Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Lajos*: Magyar polgári jog. Szellemi alkotások joga. Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 2006, p. 83.

³¹ BUE 14ter cikk.

³² Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve (2001. szeptember 27.) az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról.

átette székhelyét az Egyesült Államokba, Hong Kongba vagy Svájcba, ahol nincs, vagy csak néhány államban elismert a követőjog.

Az irányelv részletes előírásai ellenére a tagállami háttérszabályok eltérőek, így egyes kérdésekben az EUB-nek kellett az irányelvet értelmeznie. Az első esetben az volt az eldöntendő kérdés, hogy szabályozhatják-e eltérően a tagállamok a követőjog jogosultját. Az alapeljárás szerint Salvador Dalí festőművész szerzői jogainak végrendeleti örököse a spanyol állam, kezelője pedig a Fundación Gala-Salvador Dalí. A Franciaországban érvényesített követőjogi díjakat – a francia törvények szerint – a francia közös jogkezelő szervezet Dalí törvényes örököseinek fizette ki, és nem a spanyol államnak, amely ezért pert indított. Az EUB döntése értelmében a tagállamok szabadon rendelkezhetnek a követőjog öröklését illetően.

Az EUB vizsgálta azt is, hogy egy aukciósház átháríthatja-e szerződéssel a követőjogdíj megfizetését a vevőre. A Christie's France SNC és a Syndicat national des antiquaires közötti C-41/2014. ügyben az EUB megállapította, hogy nem ellentétes az uniós joggal az, hogy a nemzeti jogszabály által a követőjogdíj fizetésére kötelezett személy bármely más személlyel (az eladót és a vevőt is beleértve) megállapodhasson abban, hogy a díj költségeinek egészét vagy annak egy részét véglegesen a vevő viselje. A szabályozás lényege ugyanis az, hogy a díjat a szerzőnek valaki megfizesse, és a szerződéssel végső soron a műkereskedő felelőssége nem változik, a díjat rajta mindenképpen be lehet hajtani.³³

A követőjogi díj megfizetése alól mentesülnek a muzeális intézmények, ha nem műkereskedőtől szerzik meg az eredeti műalkotás tulajdonjogát, feltéve, hogy a működésük jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.

Az Egyesült Államok 1989-as csatlakozása a Berni Egyezményhez változást hozott nemzeti szerzői jogában (pl. a személyhez fűződő jogok elismerése, a védelmi idő számításának változása stb.) de a követőjogot egyedül Kalifornia állam ismeri el. Robert Rauschenberg amerikai festőművészt megihlette Jean-Francois Millet története, mivel ő is azt tapasztalta, hogy az 1958-ban 900 USD-ért eladott Thaw című képe néhány évvel később 85 ezer USD-ért kelt el egy aukción. A követőjog elismeréséért folytatott harca eredményeként elfogadott California Resale Royalty Act az 1000 dollárért vagy afelett elkelt művészeti alkotások 5%-ában határozta meg a díj összegét, feltéve, hogy a szerző szerződésben kifejezetten nem mondott le a díjazás iránti jogáról. A védelmi idő pma 20 év 2014-ben a Szenátus elé került American Royalties Too Actet, azonban nem sikerült a törvényhozáson keresztül vinni. Az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatala 2013-ban a követőjogról szóló jelentésében kiemelte, hogy „[a] képzőművészek általában nem osztják munkájuk hosszú távú pénzügyi sikerét, mert a vizuális művészi alkotások egyediak, és szűkösségük miatt értékesek, ellentétben a könyvekkel, a filmekkel és a dalokkal, amelyeket több példányban állítanak elő és terjesztenek a fogyasztóknak. Következésképpen sok, ha nem minden esetben, a vizuális művészeti

³³ C-41/14. sz. ügy a Christie's France SNC és a Syndicat national des antiquaires között. [ECLI:EU:C:2015:119].

alkotás első értékesítése szolgálja csak a művész javát, és a gyűjtők és egyéb vásárlók aratják le a mű értékének bármilyen növekedését az idő múlásával.”³⁴

A követőjog az Sztj. 70. §-a alapján kötelező közös jogkezelésbe tartozik, így a viszonyoságtól függetlenül minden hazai aukciós eladás után meg kell fizetni a díjat a HUNGART közös jogkezelő szervezet számára, amely akkor is kifizeti a jogosultaknak a díjat, ha az adott országban működő jogkezelő szervezettel nincs is kölcsönös képviselői megállapodása, vagy ha az adott ország általánosan (pl. USA) nem is ismeri el a követőjogot.

II.5.2. A magáncélú másolás kompenzációja

A Berni Unió Egylemény lehetővé teszi tagjai számára, hogy különleges esetekben lehetővé tegyék a művek többszörözését, azaz korlátozzák e művek jogosultjainak kizárólagos jogait.³⁵ A hatályos Sztj. 35. § (1) bekezdése lehetővé teszi a magánszemélyek számára, hogy magáncélra a műről másolatot készíthessenek, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E szabad felhasználási eset által kiesett jogdíjbevitel kompenzálását szolgálja a magánmásolási (korábbi elnevezéssel üreshordozó-) díj és a reprográfiai díj.

A *magánmásolási díj* Magyarországon 1983 óta fennálló jogintézmény, amelyet német mintára vezettünk be. A jogdíjat a tényleges felhasználástól függetlenül, e felhasználás lehetőségének a megteremtésére tekintettel kell fizetni (BH1992. 756., BH1993. 158.). Az Alkotmánybíróság a rendelkezés alkotmányosságát 124/B/2004. AB végzésében állapította meg. „Ezen — a szerzői jogok jogosultjait hátrányosan érintő — változások miatt került bevezetésre az üres-kazetta jogdíj intézménye, kifejezetten a jogosultak érdekében. Mivel technikailag megoldhatatlannak tűnt, hogy minden egyes magáncélú másolást a jogosult engedélyezzen, ezért a jogalkotók — világszerte — közös jogkezelés útján meghatározott díjazást kötöttek a magáncélú másolásokhoz. Ezen összeg a szerzői jog terén érdekkiegyensúlyozó, érdekösszeegyeztető funkciót tölt be a szerzők és a felhasználók között. A díjazás — pontosan az átalány jellegéből adódóan — esetenként sérelmes lehet ugyan, érdekkiegyenlítő funkciója folytán azonban összességében ésszerű és elfogadható megoldás. ... nem egy jogellenesen okozott kár kompenzálását célzó kártérítésről, hanem jogszerűen okozott vagyoni hátrány kiegyenlítéséről van szó, melynek eszköze az ’átalány-díjazás’.”³⁶

³⁴ Resale royalties: an updated analysis. United States Copyright Office, December 2013: <https://www.copyright.gov/docs/resaleroyalty/usco-resaleroyalty.pdf>.

³⁵ 9. Cikk (1) Az ezen Egyezmény alapján védett irodalmi és művészeti művek szerzőit megilleti az a kizárólagos jog, hogy műveikről bármely módon és formában többszörösítés csak az ő engedélyükkel készüljön. (2) Az Unióhoz tartozó országok törvényhozó szervei jogosultak arra, hogy különleges esetekben lehetővé tegyék az említett művek többszörösítését, feltéve, hogy az ilyen többszörösítés nem sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit.

³⁶ AB-végzés III.2. pont.

A *reprográfiai jogdíj* 2001 óta létezik Magyarországon. Egy viszonylag friss ítélet elvi megállapítása „[a] műszaki fejlődés révén elterjedt magáncélú másolásra tekintettel a törvény megadja az engedélyt a többszörözésre, de ahhoz díjfizetést – mintegy átalánykompenzációt – ír elő reprográfiai jogdíj formájában. A reprográfiai készülék ellenérték fejében történő üzemeltetése esetén a művek szerzőit megillető megfelelő díjazást a közös jogkezelő szervezethez kell befizetni.”³⁷

A reprográfiai díjat egyrészt a reprográfiára szolgáló készülék gyártója, a vám fizetésére kötelezett személy, az importőr vagy a készüléket belföldön először forgalomba hozó személy, másrészt a készüléket ellenérték fejében üzemeltető is fizeti. A természetes személyek tehát a készülékek megvásárlásakor vagy a fénymásolószalonok igénybevételekor közvetlenül fizetik meg e díjat. Az üreshordozó-díj szintén átalánydíj, amely szintén valamennyi, kereskedelmi forgalomba hozott adathordozó eszközre ráterhelődik. Az átalánydíj jelleg miatt a díj független attól, hogy szerzői jogilag védett művet vagy más adatot tárolunk az adott hordozón. Mindkét díjat a közös jogkezelő szervezetnek kell befizetni.

A több tagállamban már fennálló intézmény uniós jogi alapját az Infosoc-irányelv teremtette meg. Az irányelv (38) preambulumbekzdése szerint „a tagállamok számára lehetővé kell tenni, hogy méltányos díjazás biztosítása fejében a hang-, kép- és audiovizuális anyagok magáncélú többszörözésének egyes fajtái tekintetében a többszörözés joga alól kivételt, illetve korlátozást állapítsanak meg. Ide tartozhat a jogosultakat ért hátrányok ellentételezése érdekében alkalmazott díjazási rendszer bevezetése, illetve fenntartása is.” Az irányelv 5. cikk (2) bekezdés (b) pontja szerint a jogosultaknak méltányos díjazás jár az oltalom alatt álló műveikről való, természetes személy általi másolatkészítés után. Egyes tagállamokban ezt az elektronikus eszközökre kivetett díjból fizetik.

Az irányelv biztosítja, hogy az opcionális lehetőségek részletszabályait az egyes tagállamok szabadon állapíthatják meg. Elmondható, hogy a tagállami megoldások nagyon különbözőek, a díjak mértéke pedig nagy szórást mutat. A tagállamok többsége, Ciprus, Írország, Luxemburg és Málta kivételével ugyan átültette a magánmásolási kivételt, de a kompenzációs mechanizmus nem mindenütt valósul meg hatékonyan. Ennek oka lehet a közös jogkezelő szervezet hiánya (pl. Szlovénia), a de facto beszédhetetlen díj (pl. Bulgária) vagy az, hogy a rendszerrel szembeni viták, jogi eljárások (pl. Spanyolország) megbénítják a díjak beszedését és/vagy felosztását. A kompenzáció forrása négy tipikus módon valósul meg: díjszabás nélküli költségvetési finanszírozás, közvetlen állami támogatás, a felek között egyeztetés alapján, illetve törvényben meghatározott díjszabás jóváhagyási eljárás vagy egy erre a célra felállított testület által.

Európán kívül mintegy tucatnyi ország kivételével (pl. Dél-Korea, Japán, Kanada, Marokkó, Nigéria, Paraguay, USA) nem érvényesül hatékonyan a kompenzációs mechanizmus.³⁸

³⁷ BDT2011. 2421. I.

³⁸ International Survey on Private Copying. Law & Practice 2015, WIPO, Geneva, 2016, p. 3–4. http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1037_2016.pdf.

Az EUB több esetben vizsgálta a magáncélú másolásra és a méltányos díjazásra vonatkozó uniós jogot. Az EUB főbb megállapításai – összefoglalva és jelentősen lerövidítve – a következők:

C-467/08 (2010. október 21.) Padawan v. SGAE

- A „méltányos díjazás” fogalmát minden olyan tagállamban, amelyben bevezették, egységesen kell értelmezni, függetlenül attól, hogy a tagállamok maguk határozhatják meg e méltányos díjazás formáját, finanszírozásának módozatait, beszedését, valamint mértékét.
- A méltányos díjazást szükségképpen a védelem alatt álló művek magáncélú másolatai kivételének bevezetésével a szerzőknek okozott hátrány alapján kell kiszámítani.
- A nem magáncélra használt (professzionális) hordozók nem tartozhatnak a méltányos díjazás körébe.

C-462/09 (2011. június 16.) Stichting de Thuiskopie v. Opus GmbH

- A méltányos díjazás kötelezettjei a magáncélból többszöröző természetes személyek (végfelhasználók), de azt a forgalmazókon vagy importőrökön keresztül közvetetten is megfizethetik.
- Az a tagállam, aki ilyen kompenzációs rendszert vezetett be, köteles biztosítani, hogy a tagállam területén letelepedett szerzők hozzájussanak a méltányos díjazáshoz.

C-457/11-C-460/11 (2013. június 27.) VG Wort v. Kyocera

- Egy esetleges olyan cselekménynek, amellyel a jogosult engedélyezte művének vagy más, jogi védelem alatt álló teljesítményének a többszörözését, nincs semmiféle kihatása a méltányos díjazásra, függetlenül attól, hogy ez utóbbit kötelező vagy fakultatív jelleggel írják-e elő az irányelv alkalmazandó rendelkezése értelmében.
- Műszaki intézkedések alkalmazásának a lehetősége nem szüntetheti meg az ugyan ezen irányelv 5. cikke (2) bekezdésének *b*) pontjában előírt méltányos díjazás követelményét.

C-521/11 (2013. július 11.) Amazon v. Austro-Mechana

- Igazolt gyakorlati nehézségek esetén a díjfizetés előírható akkor is, ha utólagos igazolással a kötelezett mentesül a díj megfizetésétől, ilyenkor a díj visszajár.
- Méltányos díjazás fedezését célzó díj megfizetésére nem zárható ki abból az okból, hogy egy hasonló díj megfizetésére már sor került egy másik tagállamban.

C-435/12 (2014. április 10.) ACI Adam/Stichting de Thuiskopie

- Különbséget kell tenni azon esetek között, amelyekben a magáncélú többszörözésre jogszerű forrásból, illetve amelyekben jogellenes forrásból került sor.

Az SZJSZT-17/2006 számú szakértői vélemény foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az illegális forrásból való többszörözésre kiterjed-e a magáncélú többszörözés szabad felhasználása. A kérdést uniós jogi alapon megvizsgáló Európai Bíróság is azonos eredményre jutott utóbb, megerősítve az SZJSZT álláspontját. A jogellenes magáncélú má-

solás nem megengedett sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján. Bár felmerülhetett volna, hogy ha a jogellenes forrásból történő magáncélú másolásra nem terjed ki a szabad felhasználás, akkor az ezért kompenzáló üreshordozó-díj mértékét is csökkenteni kell, de a testület szerint erre tekintettel nem indokolt az Sztj. 20. §-a szerint a felhasznált kép- és hanghordozókra kivetett jogdíjigény csökkentése (s főleg nem annak kizárása), hiszen az Sztj.-t mindig is így kellett értelmezni. Az SZJSZT kimondta azt is, hogy a jogellenes forrásból való másolással megvalósított jogsértés miatti kártérítési igény érvényesítése esetén figyelembe kell venni, hogy a felhasznált kép- és hanghordozókat milyen díjigény terhelte.³⁹

C-463/12 (2015. március 5.) *Copydan Båndkopi/Nokia Danmark*

- Méltányos díjazás írható elő az olyan többfunkciós adathordozók tekintetében, mint például a mobiltelefonokban használt memóriakártyák, függetlenül attól, hogy ezen adathordozóknak fő funkciója-e a magáncélú másolatok készítése azzal a feltétellel, hogy az említett adathordozók egyik – akár másodlagos – funkciója lehetővé teszi birtokosaik számára azok e célból történő használatát.
- Az üzleti célú mobiltelefonokban használt memóriakártyák után is méltányos díjazás írható elő, feltéve, hogy azt természetes személyek használják.
- Kivételes esetben mentesség adható a méltányos díjazás alól is, ha az ezzel okozott hátrány minimális.
- Nem írható elő méltányos díjazás fizetése jogellenes források esetében.
- Többszörözési jog alóli kivétel címén méltányos díjazás írható elő védelem alatt álló művek olyan többszörözése esetében, amelyet természetes személy végez olyan eszköz forrásként történő használatával vagy olyan eszköz segítségével, amely harmadik személy tulajdonát képezi.

C-470/14 (2016. július 29.) *EGEDA és mások v. Administración del Estado és mások*

- Az irányelvvel ellentétes a méltányos díjazás olyan rendszere, amelyet az állami költségvetésből oly módon finanszíroznak, hogy azáltal nem biztosítható, hogy e méltányos díjazás költségét a magáncélú másolatok felhasználói viseljék.

C-110/15 (2016. szeptember 22.) *Nokia Italia v. SIAE*

- Egyrészt a nyilvánvalóan nem magáncélú használatra szolgáló készülékek és adathordozók gyártóinak és importőreinek a magáncélú másolat után járó díj megfizetése alóli mentesítését nem lehet a szerzők érdekeit képviselő, jogi monopóliummal rendelkező szervezet és a díjfizetésre kötelezett személyek vagy azok ágazati szövetségei közötti megállapodások megkötésének alárendelni, másrészt nem lehet előírni, hogy e díj visszatérítését, amennyiben azt indokolatlanul fizették meg, csak e készülékek és adathordozók végző felhasználói kérhessék.

³⁹ *Grad-Gyenge Anikó: A szerzői jogi jogérvényesítés. In: Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. SZTNH, Budapest, 2017, p. 268.*

C-265/16 (2017. november 29.) VCAST v. RTI

- Vállalkozás szerzői jogi oltalom alatt álló művek magáncélú másolatairól informatikai rendszeren keresztül, felhőmegoldások formájában e vállalkozás aktív beavatkozását igénylő távrögzítő-szolgáltatást magánszemélyek részére csak a jogosult engedélyével nyújthat.

Mindezen elvi jelentőségű megállapításokból látható, hogy az Infosoc-irányelvben biztosított magáncélú többszörözés és az átültetése esetén bevezetendő méltányos díjazás az uniós jog önálló és gazdag tartalommal megtöltött fogalma, ami törekszik figyelembe venni az eltérő tagállami megoldásokat, a különböző kompenzációs mechanizmusokat és a folyamatosan változó technológiákat.

Az eltérő tartalmú és eredményességű nemzeti megoldások azzal járnak, hogy jelentős különbségek keletkeznek pl. az országok közötti magánmásolási jogdíjelszámolás egyenlegében. Magyarországról így magánmásolási díj áramlik olyan országok jogosultjaihoz is, amelyben maga az üreshordozó-jogintézmény nem is létezik (Egyesült Királyság) vagy csak hanghordozókra terjed ki (Egyesült Államok, lásd alább).

A magáncélú másolás kompenzációja az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok szerzői joga a magáncélú másolás vonatkozásában is eltér az európai szabályozástól, mivel az csak a hanghordozók és kizárólag digitális másolását teszi magánszemélyek részére szabaddá. Az Audio Home Recording Act (AHRA) törvényt a Kongresszus 1992-ben fogadta el. Az AHRA a digitális hangfelvevő eszköz vagy adathordozó gyártójától vagy importőrétől megköveteli, hogy díjat fizessen a Digital Audio Recording Technology (DART Fund) alapba, amelynek bevételét a zenei hangfelvételek és zeneművek szerzői jogosultjai között osztják fel. A díj mértéke a készülékek gyártói vagy importőri árának 3%-a, a digitális adathordozó átvételi árának 2%-a. Az alap bevételének 2/3-át a hangfelvételek, 1/3-át a zeneművek jogosultjai kapják, így előadóművészek, zeneszerzők és szövegírók vagy kiadók. A törvény hatálya igen szűk eszköz- és adathordozói kört fog át, kizárólag az elsődlegesen digitális hangfelvevőkre, illetve elsődlegesen digitális hanghordozókra vonatkozik, amibe a CD-, DVD-, memóriakártyák és HDD- (SDD-) hordozók sem tartoznak bele. További szűkítése a törvénynek, hogy nem tartoznak a digitális másolatok körébe a számítógépeken tárolt hangfájlok sem. Természetesen ilyen szűk, kizárólag a digitális másolásra kiterjedő magánmásolási lehetőségéből kevés jogdíj is származik: a legsikeresebb évében (2000) 5,4 millió USD volt a bevétele, míg a zenei előadási jogokból az amerikai jogosultaknak közel 1 milliárd dollár bevétele származott.⁴⁰ Az alapnak 2013-ban 350 ezer

⁴⁰ Robert Brauneis, Roger E. Schechter: Copyright – A Contemporary Approach. West Academic, St. Paul, 2018, p. 494–497.

euró bevétele volt, míg ugyanebben az évben Magyarországon 20 millió, Németországban 100 millió, Franciaországban 226 millió euró volt a beszedett magánmásolási díj összege.⁴¹

Mindezekből az következik, hogy az egyesült államokbeli magáncélú másolás lehetősége elenyésző, sem a filmalkotásokra, sem a reprográfiai többszörözésre nem terjed ki.

Meg kell végül jegyezni, hogy az EU és az Egyesült Államok alapvetően másképp értelmezi a magánmásolási díj természetét a WPPT szerinti, az egyezményben *kifejezetten* megadott jogok tekintetében fennálló nemzeti elbánás kötelezettsége szempontjából. Az uniós álláspont az, hogy ez a díj nem tekinthető az egyezményben *kifejezetten* megadott jogoknak, inkább kompenzáció a magáncélú többszörözés miatt elszenvedett veszteségekért, így a nemzeti elbánás kötelezettsége sem vonatkozik rá. Az Egyesült Államok értelmezése szerint viszont a magánmásolási díj nem más, mint a többszörözés kizárólagos jogának szűkítésére figyelemmel adott kompenzáció, s minthogy a többen mindig benne foglaltatik a kevesebb is, így a kizárólagos jog helyébe lépő díjjal kapcsolatban is érvényesülnie kell a nemzeti elbánásnak.

II.5.3. Nyilvánossághoz közvetítés

A nyilvánossághoz közvetítési jog kapcsán ismertetett esettel azt illusztráljuk, milyen feszültségekhez vezethet, ha egy nemzetközi szerzői jogi egyezményhez, példánkban a WPPT-hez csatlakozó ország, esetünkben az Egyesült Államok, *fenntartással él* az egyezményben megadott jogok egy részének alkalmazását illetően, így a nemzeti elbánás elvileg kiegyensúlyozott kölcsönössége felborul, s az egyik fél végső soron rosszabbul jár.

Ahogy fentebb is utalunk rá, az 1961. évi Római Egyezmény és az 1996-os WPPT nemzetielbánás-rezsimje jelentősen különbözik egymástól: az előbbi a nemzeti jogban megadott *minden jog, de legalább* egyezményben megadott minimumjogok, az utóbbi viszont csak *az egyezményben kifejezetten megadott* jogok tekintetében várja el a belföldiekkel azonos elbánást. A Római Egyezmény szabálya kétségkívül nagyvonalúbb, a WPPT-é viszont kiegyensúlyozottabb, hiszen az egyezmény minden részes felet ugyanolyan jogok megadására kötelez. Ezt az egyensúlyt bonthatja meg, ha egy szerződő fél fenntartásokkal csatlakozik az egyezményhez. A WPPT 15(3) cikke lehetővé teszi, hogy az egyezményben megadott egyik legfontosabb díjigénnyel, a hangfelvételek 15(1) cikk szerinti sugárzásának és nyilvánosság-hoz közvetítésének díjazásával szemben bármelyik szerződő fél fenntartással éljen, és úgy nyilatkozzon, hogy e rendelkezést csak bizonyos felhasználások tekintetében alkalmazza, vagy más módon korlátozza annak alkalmazását, vagy azt egyáltalán nem alkalmazza.

Az Egyesült Államok 1999. szeptember 14-én elhelyezett csatlakozási okiratában a következő fenntartással élt: „*a WPPT15(3) cikke bekezdése alapján az Egyesült Államok az*

⁴¹ International Survey on Private Copying. Law & Practice 2015. WIPO, Geneva, 2016, p. 14: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1037_2016.pdf.

egyezmény 15(1) cikkelyét csak bizonyos digitális eszközök útján történő, közvetlenül vagy közvetve felszámított díjazás ellenében fogható sugárzási és nyilvánosságához közvetítési cselekményekre, valamint más továbbközvetítésekre és digitális hangfelvétel-továbbításokra fogja alkalmazni, az Egyesült Államok jogában meghatározottak szerint.” A fenntartás bejelentése természetesen nem következmények nélküli. A WPPT 4(1) cikke szerint ha egy szerződő állam élt a fenntartás lehetőségével, akkor a nemzeti elbánás kötelezettsége a fenntartással érintett körben a többi szerződő állam esetében sem áll fenn. Vagyis a nemzeti elbánás ebben a körben felváltja az anyagi viszonyosságnak megfelelő mérlegelés. Ha pl. „A” ország a hagyományos földi sugárzás esetén nem biztosítja a díjigényt „B” ország hangfelvételeinek, ugyanezt a díjigényt „B” ország is megtagadhatja „A” ország hangfelvételeitől.

Az egyensúly így látszólag helyreáll, valójában azonban mégsem.

Először is, a fenntartással érintett jogok gazdasági és kulturális hatását illetően mindig a fenntartást bejelentő van előnyben, hiszen azt, hogy a fenntartást milyen körben kívánja bevezetni, nyilván egyoldalúan, saját érdekeinek leginkább megfelelően állapíthatja meg. A fenntartással az Egyesült Államok a saját nemzeti jogához⁴² igazította a külföldi hangfelvételeken fennálló védelmet, leszűkítve annak hatályát a belföldieknek biztosított oltalomra. A fenntartással szemben a WPPT alapján lehet ugyan azonos terjedelmű ellenlépéssel élni, de „a fegyvert már a kihívó fél választotta meg”, s egyáltalán nem biztos, hogy ezek a fegyverek „egyenlőek”, vagyis hogy a válaszlépést eszközölő országban a „digitális eszközök útján történő, díjazás ellenében fogható nyilvánosságához közvetítés” mint érintett kulturális szolgáltatási ág egyáltalán létezik-e, s ha igen, ugyanolyan technikai fejlettséggel, jövedelemtermelő képességgel, közönségeléréssel stb. rendelkezik, mint a fenntartást bevezető országban, ezért a fenntartásra adott válaszlépés is azonos vagy hasonló gazdasági és kulturális hatásokkal jár majd. Sokkal valószínűbb ennek az ellenkezője, a saját érdekeihez, létező nemzeti gyakorlatához igazított fenntartással élő fél a hatásokat tekintve előnybe kerül a lépéskényszerbe hozott másik féllel szemben.

Másodszor, a hivatkozás, miszerint a fenntartásokkal érintett felhasználási kört „az Egyesült Államok jogában meghatározottak szerint” kell megállapítani, jogbizonytalansághoz vezethet a külföldieknek ténylegesen megadott védelem terjedelmét illetően, és tovább nehezíti a másik fél helyzetét abban, hogy a fenntartással szemben megfelelő, arányos válaszlépéssel tudjon élni. Ahogyan azt a *Bonneville v. Marybeth Peters*-eset⁴³ (2003) megmutatta, a nemzeti jog aktuális tartalmára hivatkozó egyezményes fenntartás hatálya aszerint alakulhat, ahogyan az érintett belső rendelkezést az adott állam illetékes bírósága éppen értelmezi,

⁴² L. 17 U.S. Code § 114 – Scope of exclusive rights in sound recordings: <https://www.gpo.gov/fdsys/granule/USCODE-2010-title17/USCODE-2010-title17-chap1-sec114> (utoljára letöltve 2018. 05. 11.).

⁴³ *Bonneville International Corp., et al. v. Marybeth Peters, as Register of Copyrights, et al.* Civ. No. 01-0408, 153 F. Supp.2d 763 (E.D. Pa., August 1, 2001) aff'd. 347 F3d 485 (3rd Cir. 2003). Az eljárás idején Marybeth Peters volt az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatalának vezetője.

s ha ez változik, az jogbizonytalansághoz vezet, illetve a fenntartással szemben válaszlépéssel élni kívánók oldalán egyoldalú igazodási kényszert vált ki.

Az ügy tényei röviden: az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatala által az eset idején kiadott értelmezés szerint a szerzői jogi törvény hangfelvételen fennálló jogokra vonatkozó azon rendelkezése (17 USC §114), miszerint a hangfelvétel nyilvánosságához közvetítése nem interaktív digitális audioátvitel útján nem sérti a jogosult nyilvánosságához közvetítési jogát akkor, ha nem előfizetés alapú sugárzás révén valósul meg, arra az esetre már nem terjed ki, amikor a földi sugárzású rádióműsort internetes streaming útján egyidejűleg továbbközvetítik. Vagyis az ilyen felhasználás után engedélyt kell kérni, s természetesen díjazás is jár a jogosultaknak. Az értelmezéssel hátrányosan érintett rádiótulajdonosok egy része vitatta a következtetést, s bírósághoz fordult. Az eset részleteinek ismertetése nélkül, a bíróság végül azt állapította meg, hogy a Szerzői Jogi Hivatal helyesen értelmezte a törvényt, de a per jogerős lezárultáig bizonytalan volt, hogy a szóban forgó továbbközvetítésre kiterjed-e a WPPT-vel szemben bejelentett fenntartás „valamint más továbbközvetítések és digitális hangfelvétel-továbbítások” fordulata „Egyesült Államok jogában meghatározottak szerint”.

Az ismertetett példa azt mutatja, hogy az egyezményes jogokkal szembeni fenntartások révén, korlátozottan ugyan, de a szerzői jog is eszköze lehet a kultúrák közötti versengés alakításának, amely elsősorban a védett műveket és más teljesítményeket tartalmazó kulturális termékek gazdasági érvényesülésében, pl. az országok közötti jogdíjelszámolásnak az adott fél számára kedvező vagy kedvezőtlen egyenlegében jelenhet meg.